

Huszárok – újratöltve

Tóth Ferenc: Magyar huszárok francia földön – hussards hongrois en France. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2016. 263 oldal

Önkép? Pályakép? – Ezek talán az első kérdések, melyek Tóth Ferenc legújabb, kétnyelvű (francia–magyar) kötetének olvasása közben felvetődnek. Sőt, mintha a szerző maga is ezt sugallná, midőn bevezetőjében egyfajta összegzésként, visszatekintésként értékeli tanulmányainak kiadását. (11. old.)

Ha ezt a – tanulmánykötet esetében rendhagyónak azért nem nevezhető – olvasatot fogadjuk el, akkor a szerző munkásságát immár több mint két évtizede követő és értékelő recenzens kijelentheti, hogy Tóth Ferenc eddigi életművének fontos szövegeit tárja – ismét – a szakma, illetve a szélesebb olvasóközönség elé. Ezt ő maga elsősorban a legértékesebb eredményeit tézisszerűen összefoglaló (de a kötetnek csupán kisebb részét kitevő) tanulmányaira vonatkoztatja (11. old.) – az olvasó viszont lehetőséget kap ettől eltérő értelmezésre is. Így például a mi alapvetően és vállaltan művelődéstörténeti megközelítésünk néhány esetben máshová helyezi a hangsúlyt.

További kérdés lehet a tanulmánykötet megjelentetésének indokoltsága egy pályája végétől még igencsak messze lévő történész esetében. Itt szeretnénk jelezni, hogy az elsősorban az újkori magyar–francia kapcsolatok történetének kutatásában jeleskedő kollégánk több olyan könyvet is írt vagy szerkesztett, melyek minden kétséget kizáróan új színnel gazdagították, több esetben alapvetően megújították egy-egy területre vagy kérdéskörre vonatkozó ismereteinket. Így történt ez már a francia–magyar együttműködés keretében készített doktori disszertáció vagy később a szentgotthárdi csatával, illetve a magyar katonai gondol-

kodás történetével foglalkozó munkák esetében.¹ Mivégre akkor az összegzés? A választ nem a kutatás kronológiájában, hanem az elénk tárt kép összetettségében érdemes keresni. Olyan tanulmányokat találunk itt, amelyek a szerző által kutatott kérdések változatosságát reprezentálják, a társadalom- és hadtörténeti aspektusoktól kezdve egészen a művelődés- vagy tudománytörténeti problémáig. Így rendkívül sokszínű, az újkori történelem számos kérdése iránt érdeklődő, ahhoz értő módon nyúló, eredményeit lelkesen megosztó kutatói egyéniség tárul elénk. Sokszínűsége értelemszerűen a tárgyalt témákban is tükröződik, hiszen érdeklődése – mint azt fentebb is jeleztük – a hadtörténet és a társadalomtörténet mezsgyéjéről indulva (ami meglátásunk szerint inkább összeköt, mintsem szétválaszt) a francia–magyar kapcsolatok, az eszmetörténet, a művelődéstörténet, sőt az utazástörténet felé is elágazik. Ugyanakkor mindez szinte felfűzhető egy a szerzői bevezetőben is tárgyalt, de már a címben is egyértelműen leszögeezett témára: a franciaországi magyar huszárok történetére, és ezen belül is a 18. századi sajátosságok bemutatására.

A szinte „magyar fegyvernemnek” számító huszárság (a korban külön eszmefuttatások születnek nemzetünk fiainak minden más nációt túlszárnyaló alkalmasságáról) a 18. század során sajátos politikai-hadtörténeti kontextusban (a Rákóczi-szabadságharc emigrációja, a század európai háborúi, elsősorban a lengyel és osztrák örökösödési háború, valamint a hétéves háború) fejlődik, s ezzel párhuzamosan magyar száрма-

¹ Vö. Tóth Ferenc: *Ascension sociale et identité nationale. Intégration de l'immigration hongroise dans la société française au cours du XVIIIe siècle (1692–1815)*. Budapest, 2000.

zású tagjainak társadalmi integrációja is megindul, a többségi társadalom velük kapcsolatos percepciója átalakul. Ennek következményeként a következő generációkból többen fontos beosztásba kerülnek, miközben megfigyelhető egyfajta „visszatekintés” a magyar gyökerekre is.

Ennek az összetett kérdésnek a tárgyalását a szerző nyolc – a bevezetőben is jelzett elvek mentén három csoportra osztott – tanulmány segítségével kívánja megvalósítani. Az első csoportba két összefoglaló jellegű tézistanulmány került, melyek a magyar huszárság franciaországi megjelenésének különféle elemeit mutatják be. Ettől, mondhatni, gyökeresen eltér a második tematikai egység, hiszen itt három, Tóth Ferenc által feltárt korabeli, a huszárokkal kapcsolatos forrás kvázi szövegkiadása található, természetesen kísérő tanulmánnyal együtt. A francia nyelvet nem bíró olvasó különösen hálás lehet a fordítóként is színvonalas munkát végző szerzőnek. (Jelen sorok írója annál is inkább értékelni tudja Tóth Ferenc erőfeszítéseit, mert maga is szembesült már a 18. századi francia szövegek magyarra ültetésének nehézségeivel.)

A harmadik szövegcsoporthoz egyfajta adalékként értelmezhető. Magyar származású, a francia uralkodó szolgálatában álló diplomaták és katonák „mellékfoglalkozásként”, időtöltésként üzött tudományos (nyelvészeti, orientalisztikai stb.) munkásságát tárja elénk a szerző. Itt talán elhalványul a kapcsolattörténeti aspektus az összehasonlító művelődéstörténeti jelleg mellett: az eredmények egyszerre szolgálják a francia és a magyar tudománytörténet kutatását.

A szerző által követett tematikai csoportosítás szerint haladva először a magyar huszárok 18. századi franciaországi megjelenésével és integrációjával foglalkozó tanulmányt olvashatjuk. A kötetet nézve vezértanulmányként is értékelhető szöveg olyan alapvető kérdésekre ad választ, mint a huszárság 18. századi (elsősorban franciaországi) definíciója, a nemzeti önmeghatáro-

zás problematikája (maga a nemzetfogalom is eltérő Magyarországon, illetve Franciaországban), a „magyar identitás” halványulása s ezzel párhuzamosan a francia kulturális integráció sikertörténete. (17–25. old.)

Sajátos színt ad a korábban tárgyalt kérdésnek – miközben annak egyes szálait tovább is viszi – az Oszmán Birodalom területén francia szolgálatban álló ügynököknek szentelt dolgozat. (39–51. old.) Kiderül egyrészt, hogy a magyar, illetve magyar származású ügynökök alkalmazásának egyik legfontosabb oka az volt, hogy a malkontensek Törökország jó ismerői voltak, többen emigrációs kapcsolatokkal is rendelkeztek (Tóth András 1755-ben még Rodostóban is megfordult), és tevékenységük az 1756-ig osztrákellenes (a törökkel való szövetséget „az ellenségem ellensége a barátom” szemlélet jegyében fenntartó) francia politikai és katonai vezetés számára is előnyös lehetett. Ezzel a *renversement des alliances* korát megelőző időszak diplomáciatörténetét sikerült gazdagítani újabb színekkel.

A második tematikai egység forrásmunkái közül az első Turpin de Crissé gróf teljességében korábban még francia nyelven sem kiadott, a magyar huszárokat pozitív fényben feltűntető írása. Természetesen felvetődhet a kérdés, hogy szükség van-e még olyan szövegre, amely azt bizonyítja, hogy hazánkfiait elismerés övezte. Ami a Tóth-féle szövegkiadást az 1920–1930-as évek sokszor önigazoló jellegű kapcsolattörténeti kutatásaitól egyértelműen megkülönbözteti, az az, hogy nem tézisekhez keres hajuknál fogva előrángatott bizonyítékokat, hanem egy a maga korában (kevésbé francia földön, mint inkább Európában) elismert, XV. Lajos valamennyi háborújában tevékeny részt vállaló, hadelmélettel is foglalkozó – nem mellékesen egy magyar huszárezred tulajdonosaként az elszármazottakat közelről ismerő –, a különféle nemzeteket „katonai tulajdonságaik” alapján csoportosító szerző álláspontját tárja a magyar és a francia olvasó elé. (63–71. old.)

Hasonló „nemzetkarakterológia” bontakozik ki Chabo(t) lovag szövegéből is – e szerző szintén etnikai szempontok alapján osztályozza a huszárokat. (111–124. old.)

Tóth Ferenc igen nagyra értékeli az általa csak „XVIII. századi Julien Sorel”-nek minősített Pérau abbé huszársággal és kisháborús taktikával foglalkozó kéziratot anyagát. A szintén a földrajzi-etnikai determináltság álláspontjára helyezkedő, ugyanakkor az idegen eredetű huszárság alkalmazásával is szembenálló – egyébként Turpin de Crissé-hez is kapcsolódó – Pérau ellentmondásokkal teli véleményt fogalmaz meg. Egyszerre szorgalmazza a huszárok franciaországi alkalmazását, mert különben a francia hadsereg védtelen marad más országok hasonló fegyvernemeivel szemben, s veti fel a kérdést: kellenek-e egyáltalán huszárok. (139–144. old.)

E három szöveg esetében egyértelműen azonosítható Tóth Ferenc célja: kiadatlan vagy ignorált szövegekre kívánja (ismételten) felhívni a figyelmet, melyek felhasználásával árnyaltabbá válhat az egész 18. századi francia gondolkodásról Magyarországon hagyományosan kialakult, kissé sematikus kép.

François Tott emlékiratait nem érheti sem az ismeretlenség, sem a kiadatlanság vádjá. A maga korában kvázi „szuperkém” státusszal – és igen vitatott szereppel – bíró Tott műve igen nagy olvasottságnak örvendett a 18. század végén, jelentős francia és nemzetközi visszhanggal. Modern kiadását pedig éppen Tóth Ferenc gondozásában jelentette meg 2004-ben a párizsi székhelyű Honoré Champion, s az Aetas is megemlékezett róla.² Az itt közölt tanulmány tulajdonképpen egyfajta megerősítésként, újbóli

figyelemfelkeltésként értékelhető; ugyanakkor a forrást jól ismerők számára is újabb támpontokat nyújthat. A magunk részéről ilyenek tartjuk a szöveg utazási irodalomhoz való kötését, miszerint a mű eredeti formája „útilevelek” egymásutánisága lett volna. (153–175. old.) Úgy véljük azonban, hogy most már az irodalomtörténészeknek is vállalniuk kellene a kérdések tisztázását.

A fennmaradó két tanulmány mintegy tudománytörténeti érdekességként, adalékként került a kötetbe. Saját bevallása szerint Tóth Ferenc emléket kívánt állítani a francia szolgálatban tevékenykedő magyarok tudományos teljesítményének. Noha ő Tott báró tevékenységét is idesorolja, a másik két személy munkássága bizonyos szempontból „feltáratlanabb”. Eszterházy Bálint László (1740–1805) a francia forradalmi háborúk idején tett oroszországi útjának gyümölcseként megalkotott egy rövid, háromnyelvű (magyar–francia–lapp) szószeretetet, melyet Tóth Ferenc fedezett fel a kéziratgyűjteményében. Tekintettel arra, hogy az utazás 1796-ban, tehát Sajnovics János munkájának megjelenése (1770) után két és fél évtizeddel, de még évekkel Gyarmati Sámuelnek a finn rokonságot előtérbe helyező műve (1799) előtt született – a „hiányzó láncszem” szerepét nem betöltve –, fontos jelzés lehet arról, hogy a magyar nyelv eredete nem csak honi tudósokat foglalkoztat. Tóth Ferenc nem kíván nyelvtörténeti állásfoglalásokat megfogalmazni (mindamellet több adalékkal szolgál); inkább – igen helyesen – a személyre helyezi a hangsúlyt: az egyéni életpályára, illetve a családi kötődésre, ami egyúttal a hun-szkíta eredet hangoztatásával érdekes ellenpontként is funkcionál. (203–209. old.)

Eszterházy Bálint Lászlónál jóval nagyobb figyelmet kapott már korábban is (Ógyallai) Besse János Károly, noha Tóth Ferenc „irodalomtörténetünk egyik méltatlanul elfeledett” képviselőjének nevezi. Az illetőt kalandorként, világutazóként kezelő kutatás ugyanis elsősorban a világljárásra összpontosított, s figyelmen kívül hagyta

² Tóth, Ferenc (dir.): *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares, Maestricht 1785*. Paris, 2004.; Szász Géza: *Egy tizen-nyolcadik századi „szuperkém” feljegyzései (Tóth Ferenc: Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares)*. Aetas, 21. évf. (2006) 2-3. sz. 308–310.

Besse művelődéstörténeti jelentőségét. Pedig több szempontból is megkerülhetetlen szerzőről van szó: Tóth Ferenc – az irodalomtörténészek által kevésbé vagy egyáltalán nem ismert források segítségével – Besse személyes életútjára fókuszálva bizonyítani tudja, hogy a „kalandor” legalábbis aktív részese volt a korábban vitatott eredetű (általában Batsányinak tulajdonított), 1813-ban megjelent első francia nyelvű magyar irodalomtörténet megalkotásának. (217–223. old.) A korábban szintén Batsányi kizárólagos szerzőségét elfogadó recenzius itt szerényen fejet hajt Tóth Ferenc következtetése előtt. Noha a kötet szerzője e tanulmányában is hangsúlyozza, hogy nem kíván állást foglalni a több tudományterület képviselői által folytatott vitákban, távolságtartása önvizsgálatra kényszerít olvasót és kutatót egyaránt.

Ez viszont újabb kérdéshez vezet: miben rejlik az a „titkos erő”, mellyel a deklaráltan nem hadtörténész, nem tudománytörténész, nem irodalomtörténész Tóth Ferenc mégis képes meggyőzni bennünket? A kötetet végigtekintve megállapíthatjuk, hogy a források kérlelhetetlen tiszteletében, a szemmel láthatóan óriási mennyiségű „apóromunkában”, az egyes tanulmányok látszólagos fősodrától eltérő szempontok beépítésében, „kívülről jövő” adalékok felvillantásában, több esetben tudatos végigvitelében. Ezen erő legitimálja a sokszor kicsit kételkedve fogadott szerzői tanulmánykötetek újabb (egyébként igen igényes kivitelű, gazdagon illusztrált) képviselőjét, s ad neki a szövegek „egybesorolásánál” messzebb mutató perspektívát.

SZÁSZ GÉZA